

Lokalhistorisk litteratur

Sigurd Rambusch: Esbjerg havn. Rambusch har skrevet om sin fødeby's havn med lysende klarhed og overlegen beherskelse af det store stof, selv om det er afknappet og koncentreret, er det ikke tørt, men levende, fængslende og inciterende. — Selve anlægget af havnen var »en usædvanlig historie«, skriver R. Havnen skulle have været færdig 1871, blev det 78; efter besvær med den eventyrlige Carle og baron Gedalia, der gik fallit, trådte Hoffmann og Gunnarson til og klarede arbejdet. Af de ca. 1.800.000 kr., dette statsanlæg kostede, betaltes godt ½ mill. af private. »Noget sådant var aldrig sket før, og det skete ikke siden!« 1878-1900 fik havnen sit gennembrud, og havnen skabte byen. Kraftigst voksede indbyggerantallet i den »amerikanske« periode 1886-96. Den fik bane, eget toldsted, der blev udvidet og udvidet. »Rask må det gå«, blev både byens og havnens valgsprog. Tietgen, der havde måttet bløde ved anlægget, fik gennem DFDS næsten monopol på eksport af landbrugsvarer, så havnens betydning for dette selskab overgås kun af København. Store handelsfolk knyttedes til virksomheden ved havnen som Breinholt og Ditlev Lauritzen m. fl. Importen begyndte forøvrigt sent. Fiske-riets udvikling behandles, de store havneudvidelser og krigene såvel som havnens ledende mænd. Med god grund nævnes Claus Sørensen som konsul Lauritzens arvtager. Sluttelig er der tabeller og registre. Trykkeriet, Rosendahls, har givet bogen den smukkeste udførelse: fint papir, skønt tryk, dejlige billeder. Det er en fryd at tage bogen i hånden og en nydelse at læse den. Det er beretningen om den havn, der er det mest vellykkede eksempel på egnsudvikling i Danmarks nyere historie.

Ribe amtsråd, der har overtaget Ho nedlagte skole og omdannet den til en lejrskole, har udgivet et hjælpemiddel for lejrskolens gæster, nemlig bogen *Lejrskolen ved Ho bugt* med 17 små artikler. H. K. Kristensen skriver om *Vester Horne herred*, K. Høgsbro Østergaard om *Kirker*, H. Nielsen om *Ho skoles historie*, J. Hede-gaard Rasmussen om *To digtere*, E. Kondrup om *Stednavne*, H. Hammer Sørensen om *Minder fra 1940-45*, H. Thomsen om *Fyret*, Tage Mikkelsen om *Dialekt*, G. Hadrup om *Fåremarkedet i Ho*, Langli og *En vandring på Skallingen*, Claus Helweg Ovesen om *Vegetation*, P. Thaarup om *Klitter og plantager*, Niels Kingo Jacobsen om *Landskabsformerne*, A. Hjort Rasmussen om *Vade-havssejlsads, Strandinger og Fiskeri*.

Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg har udgivet en vejleder i museets samlinger: *Dansk fiskeri gennem 100 år*, skrevet af A. Hjort Rasmussen og med en vrimmel af fine og instruktive tegninger af den mængde forskellige ting, der bruges ved fiskeriet og ligeledes større billeder i teksten af fiskerne i arbejde. De er udført af J. Funder Nielsen. Hjort Rasmussen fortæller kort og

klart om fiskeriets mangeartede forhold i de sidste 100 år, bl. a. om havneforhold, både, fremstilling af både og redskaber, krogfiskeri, ålestangning, vod og travl, navigering m. m. En særdeles lærerig og velskrevet vejleder.

Ølgod Sparekasses store flotte jubilæumsbog er skrevet af sognets kendte forfatter *Sal. Frifelt: Lisaa gammel som æ vej. En bette krønikebog om Ølgod sogn og by og sparekasse 1868-1968*. Det er altså en art sognebog, men fuldt så meget en folkemindesbog og skildring af vestjysk sind, d. v. s. den er holdt inden for den afdeling af historiens store hus, hvor Frifelt er bedst hjemme, og man mærker, det er digteren, der fortæller, værende i dobbelt forstand på hjemmebane. Gennem en vrimmel af småtræk og anekdoter skildres Sparekassens og dens mænds historie og samtidig gives bidrag til sognets historie. Som det også var tilfældet andetsteds, var det, der gav stødet til oprettelsen af Sparekassen, »Brandassurance-Foreningen«. Foregangsmanden var gårdejer Niels Hansen Uhd, manden, som er velkendt fra oprettelsen af verdens første andelsmejeri, mejeriet i Hjedding. Sparekassens betydning for Ølgod og omegns fremdrift er uomtvistelig, også for kulturelle, eller som det hedder, for almennyttige formål. Gennem årene er der dertil skænket ca. ½ mill. kr. En mængde dejlige billeder smykker bogen.

H. N. Skade: Gredstedbro ved Kongeåen. Overfartssted og toldsted, drivkro og bondegård. Denne grundige og solide skildring, kontorchef Skade her har givet, er tilsendt alle vore medlemmer, hvorfor en yderligere omtale vil være unødvendig.

Valdemar Andersen har i Fortid og Nutid XXIII, 3 skrevet en instruktiv anvisning på *Registrering af tingbogstof*. Andersen viser her, hvordan han ved hjælp af et af ham konstrueret kodesystem har registreret indholdet af Malt herreds tingbøger 1657-1719. Dette stof, der afspejler datidens dagligliv såvel som dens abnormiteter, er lige så broget og forskelligartet som livet selv. Det kan derfor volde vanskelighed at skaffe sig overblik over denne blanding. Andersen anviser at dele stoffet i to hovedgrupper: Emner og lokaliteter. Lokaliteterne i herredet ordnes alfabetisk og forsynes med et fortløbende nr., men med et 0 foran for at adskille dem fra emnerne, der ordnes på samme måde, og hvoraf han har 139. Systemet vil muliggøre en hurtigere registrering af en tingbog end den almindeligt brugte, hvor vi skriver navnene på lokaliteter, emner og mere betydende personer.

Vestjyder fortæller endnu et 3. bd. historie og historier, måske mest af det sidste. Fortællerne er *Chr. Bruun (Fra ploven til katederet)*, *Carl Edvard Larsen (Det gamle forsamlingshus)*, *Niels Raunkjær (Det døde punkt)*, *Jeppe Jessen (Til grundlovsfest på Blåbjerg)*, *Thøger Gregersen (De gamle fortæller)*, *Bøjle Christensen (Vestjysk snak)*, *Holger Uhre (Dus eller des)*, *Agnes Poulsen (Hilsen fra Vestjylland)*, *P. Berg Puggaard (Fra svundne tider)*, *Nanna Voigt (Minder fra Varde)*, *Jenny Alkjærsg (Jernbanens ankomst)*, *Ole Karl Jessen (Glimt fra Varde marked)*, *H. Øllgaard (Tandværk)*, *Vagn Kvist (Fra vestkyst til vestkyst)*, og der sluttes med et optryk af *Ludvig Murtfeldt (Under Kyrassererne)*.

Søren Pedersen har skrevet en nydelig udstyret bog: *Træk af*

Bryndum sogns historie. Den stærke udvikling og de store forandringer i sognet i nyere tid, tildels under påvirkning fra Esbjerg, har Pedersen selv oplevet, og herom fortæller han kyndigt. Visse andre afsnit står ikke mål hermed, eksempelvis kan anføres, at når det s. 9 hedder, at de store sand- og grusforekomster ved Tjæreborg og Alslev er aflejret for 25 mill. år siden, er det næppe rigtigt; de er meget yngre diluviale dannelser. Det er nu også vanskeligt på så begrænset plads at give en tydelig forestilling om disse forhold. Holger Villadsens forkerte datering af hustomten i Kjersing burde ikke have været gentaget; huset er betydelig ældre. Egentlige arkivstudier synes ikke drevet. Som sagt er det ved behandling af den nyere tid, bogen får sin værdi, bl. a. fortæller den træk fra den tyske besættelse og kirkens nyere historie. En række smukke billeder af Erling og Mogens Juhl pryder bogen.

Niels Thomsen har i *Mark og Montre* 1968 skrevet om *To førromerske hustomter ved Esbjerg*, i Roborg og Spangsbjerg, begge med tyndt kulturlag og et noget forvirrende antal stolpehuller, så Thomsen mener, der er tale om mere end een byggeperiode. Af lange stenlægninger tyder på, at man her står ved nogle af de første af jernalderens brolagte vestjyske stalde. *H. K. Kristensen* skriver om genstande i amtets museer, som har været brugt i forbindelse med *overtro og trolddom*. *M. Bencard* behandler *To par kageforme*, fundet under et Ribehus fra ca. 1600 og åbenbart selv fra renæssancen, endvidere har han en tilføjelse til sin tidligere afhandling om *Karl XII's mindepokal*, idet der efter et arkivfund, gjort af arkitekt Sven Fritz, er mulighed for at to af disse sjældne pokaler kan være havnet i Ribe. Endvidere skriver Bencard om *Tre usædvanlige stykker jydepottetøj*, nemlig en opsats, en bakke og en pennebakke, der alle vidner om pottikonernes dygtighed. Også *Marie Reinholt Madsen* skriver om »swåt pätter« i stykket om *Jydepottekonen i Lindknud*, hvor Esbjerg museum tømte en affaldsgrube med skår fra en mislykket brænding. *B. v. Munthe af Morgenstjerne* godtgør, at en egetræsfigur i Antikvarisk Samling, som man hidtil har ment var en gallionsfigur, er et *rorhovede* fra et fladbundet fartøj, en »kopjagt«. Med vanlig kyndighed har *H. Øllgaard* behandlet *Niels Hansen Uhds mindeblade: Fødselsminder, gravvers o. s. v.* og slutter med nogle biografiske oplysninger om Uhd.

I *Heraldisk Tidsskrift II*, nr. 16 har *Per Hougaard* skrevet om *Anders Sørensen Vedels mærke*, der, efter at en af efterkommerne *J. K. D. Wedel* adledes 1826, blev våben for dennes efterslægt. *A. S. Vedel* selv benyttede både et bomærke med hans sammenslyngede initialer, samtidig med at han brugte et symbol, bedst kendt fra *Gemperlins Vedelportræt 1578*: en trekant, opdelt i 3 mindre trekanter med et alter med flamme, en blomstrende gren og en slange bidende sig selv i halen og uden om bogstaverne *D[eus]*, *S[anitas]*, *T[empus]*. Den store trekant er omgivet af skyer, mens den omsluttende cirkel betegner himmelhvælvingen, hvorom en latinsk sentens siger: *Himlen omgiver alt, overalt er himlen os nær*. Dette mærke ændrede et oprindeligt udkast stærkt, og en ny ændring findes i *Vedels segl*, hvor himlen

og sentensen er udeladt. Dette segl brugtes gennem mange generationer i familien. Det er en klassisk lærds »impresa« — en art rebus. Herom og om udredningen af de enkelte symboler og dattidens hieroglyfsværmeri giver Hougaard grundige oplysninger.

Der gøres stadig forsøg på tydningen af det berømte rytterkampbillede i *Al kirke*. Senest har *Armin Tuulse* i sin »Missionshistoria i Danmarks senromanska kalkmåleri« (Forvannen 1967) forsøgt sig. Poul Nørlund, der sammen med Egmont Lind har udgivet det store værk »Danmarks romanske kalkmalerier« (1944), afviser der tanken om, at det skulle dreje sig om begivenheder i vor missionshistorie. Armin Tuulse mener, at denne opfattelse må opgives. Nogle franske malerier, Nørlund henviste til, har franske forskere nu villet tyde som drejende sig om kampen mod saracenerne, altså om mission. Tuulse finder, at kalkmalerierne i S. Nærrå, som står *Al* nær, behandler toget til Estland og biskop Teoderiks martyrdød, og han mener tillige, at både rytterkampbilledet og dåbsscenen i *Al* også kan tydes som knyttet til Estlandstoget med slaget ved Reval, og at det er malet før 1223, da Valdemar Sejv toges til fange. — I samme kirke findes på sydvæggen bag prædikestolen to malerier, som Kornerup tolkede som forestillende forklarelsen på bjerget og Lazarus' opvækkelse. I *Kirkehistoriske Samlinger* 7. rk. VI har *Mads-Bjørn Jørgensen* hævdet, at de to billeder er led af en passionsfremstilling, som må have smykket den del af sydmuren, hvoraf resten nu står tom. I den gamle katolske kirke indgik de to afbildede begivenheder netop i fastetidens evangelietekster.

Danmarks Riges Breve 1357-60 er udkommet og indeholder bl. a. forskellige ting om biskop *Peder i Ribe* og om Hamborgernes klage over ribefogden *Gunne Langsomsens* påståede plyndring af deres skibe og disses last samt af borgmester *Anders Bondesen* m. fl.s overfald på en hamborsk handelsmand, da denne ville opkræve et tilgodehavende i Ribe og omegn.

I *Skalk* 1968: 2 har *Mogens Bencard* skrevet om *Ribe Ruder*, d. e. studier over indholdet af en glarmesters affaldskule, som blev opdaget, da hotel *Dagmar* skulle grave kælder til sit nybyggeri. Glarmesteren har arbejdet her i slutningen af 1500-tallet. Der er en festlig farvestrålende vrimmel småbrokker af glasruder med påmalede billeder af engle, helgener, herrer og fruer, dyr, indskrifter og ornamentter fra de overraskende talrige ruder i dattidens Ribe. Bencard behandler både glasset og adskillige ruders ødelæggelse af »grassatgængere«.

I 1964 brændte *Lønne Møllegård*, og under oprydningsarbejdet på tomten fandt entreprenør *Bertram Bjerg Nielsen* en nedlagt pengeskat: 112 danske specier og 2 rigsdalere, 20 danske rigsbankdalere og rigsdalere samt 2 *Carl XIV Johan* speciedalere og 1 preussisk taler. Yngste mønt er slået i 1864, og skatten må være nedlagt under krigen. I *Nordisk numismatisk Unions medlemsblad* for dabr. 1964 har *Kirsten Bendixen* gjort omhyggelig rede for dette store og smukke fund.

Vort nabosamfund mod syd har udsendt *Jens Engbergs* doktordisputats: *Det slesvigske spørgsmål 1850-1853*. — Disputatser har

ikke ord for at være letlæselige. Men her er en undtagelse. Sine steder læses bogen som en spændende roman. Levende behandles de vanskelige og afgørende år efter treårskrigen, da et dansk styre af Slesvig skulle finde sit leje og gammel forsømmelse rettes op. Som smagsprøve på Engbergs stil kan gengives følgende omtale af gehejmearkivaren: »Wegener skildres gerne som en forbenet modstander af alt nyt. I 1850 var han imidlertid ikke mere end 48 år gammel, og gehejmearkivets støv havde endnu ikke nået at falde til ro på ham. Han havde en brændende interesse for danskheden i Slesvig, og han udnyttede sin indflydelse til at fremme denne interesse. Tillige havde han lyst til at virke fra baggrunden uden at træde offentlig frem. Den udvortes herlighed overlod han gerne til andre«. — Det blev som bekendt under regeringskommissær Tillisch og departementschef Regenburgs ledelse, ordningen gennemførtes. Man delte Slesvig i 3 dele, så tysk sprog blev enerådende i den sydlige del og dansk i den nordlige, mens det blandede område mellem Tønder-Flensborg i nord til Husum-Slien i syd havde ligestilling af de to sprog i kirke og retssal, og dansk i skolen. Som man véd, er ordningen blevet stærkt kritiseret, undertiden dog med ringe omtanke. Engberg skriver, at valget af Regenburg »sandsynligvis var forkert«. Alternativet var nemlig ingen ringere end Christian Flor. — Iøvrigt gøres der rede for både det diplomatiske spil og for belejringstilstanden med dens vanskeligheder. Oprørerne følte sig støttet både af det tyske folk og den tyske hær; det animerede til frækhed. Næsten uundgåeligt blev der begået visse fejlgreb også fra vor side. Opnåede vi ikke, hvad vi ønskede, blev dog den administrative forbindelse mellem Slesvig og Holsten afbrudt. Hertugdømmerne blev ikke eet rige.

På en såre fornøjelig og velskrevet måde fortæller *Jens Bladt Alsiske minder*. Hans ungdom faldt i 1. verdenskrigs skygge og nød og den tyske inflation. Han fik 1919 en årsløn på 900 mark, mens husbonden solgte 50 tdr. ærter for 600 mark pr. td. Han delte også de nationale forventninger og genforeningens fest, og derpå den alsiske landarbejders, daglejers, hårde kår, hvor sulten truede både ham og hans lille familie, og blev mere end truende i 30'ernes arbejdsløshedsperiode, da han måtte gå rundt og sælge juletræsdynt for at bjerge lidt til en glad jul. Forholdene førte ham aktivt ind i fagbevægelsen og socialdemokratiet. Bladt blev kontorbestyrelse, kredsformand og folketingsmand. Bogen er et stort bidrag til den alsiske arbejderbevægelses historie.

Den også i vort amt så velkendte og højt fortjente skolemand og nationale forkæmper *Nicolai Svendsen* efterlod ved sin død en række optegnelser om sin virksomhed efter 1920. En søn og en datter besluttede at lade et udvalg udgive, og det er sket ved Historisk Samfund for Sønderjyllands mellemkomst (ved Troels Fink, Thyge Haarløv og Peter K. Iversen), så bogen *I genforeningens tjeneste* blev en fortsættelse og afslutning på hans to tidligere erindringsbøger *Sønderjydsk Skæbne*. Den er fortalt med samme yndefulde lethed, som han, den gamle redaktør, mestrede. Allerede før genforeningen stod han i forreste linie i den nationale kamp, og i overgangstiden blev han Haderslevs borgmester

under den internationale kommission, men det var som skolekonsulent, som leder af skolevæsenet i Tønder amt, han derefter udfoldede hele sin arbejdsevne og øvede en gerning, der sent vil glemmes. Det var, tør man vist sige, det vanskeligste amt med flest tysksindede i noget amt. Men selv vestslesviger forstod han befolkningen, og med ildhu og tillige hensynstagen løste han opgaven. Endnu andre mindretalsproblemer og andre forhold end skolen behandles i bogen.

Frants Thygesen: Tysk strafferets indtrængen i Sønderjylland mellem 1550 og 1800. Oprindeligt hørte hele Sønderjylland til det danske retsområde, og herredsinddelingen nåede ned til syd for Dannevirke. Da det ved 1100 fik en jarl, senere hertug, fik hertugen en lignende domsmyndighed som kongen, og 1460 fik ridderskabet fastslået, at ingen undersåt i hertugdømmet måtte stævnes uden for dette. Jyske lovs civilretslige regler var mestendels gældende dernede til ca. 1900. Den ældste danske stadsret er Slesvig bys fra ca. 1200. Men 1243 fik Tønder af hertug Abel lybsk ret. Riber ret af 1269 byggede også på den strenge tyske ret, derfor kunne det kendte ordsprog om manden i Varde galge danne sig. I det hele taget blev dansk strafferet temmelig tidligt fortrængt af Kejser Karl V's halsretsordning; den kom i brug i 1600-tallet. Men først efter 1720, da de gottorpske hertuger fjernes, gik fortyskningen stærkere frem end nogensinde inden for retsvæsenet, og forf. søger at vise, at det skete uden der tilstræbtes en bevidst fortyskning. I bogens 2. del fremlægger forf. kildestederne, retssager og domme. De er ordnet topografisk. Bogen fås hos Journalistforbundets forlag, Gothersgade 133, Kbhvn. K., for 19 kr. + porto.

I anledning af 700 års jubilæet på Koldinghus har *Kolding Folkeblad* udsendt et jubilæumsnummer, et stort hæfte, *Koldinghus 700 år*, med afvekslende og oplysende artikler samt erindringer og med et væld af gode billeder. Spændende er også beretningen om planerne for genrejsningen af slottet og nyordning af museet.

H. K. K.